

เทศน์เช้า วันที่ ๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖

พระอาจารย์สงบ มนฺตฺสนฺโต

ณ วัดป่าสันติพุทธาราม (วัดป่าเขาแดงใหญ่) ต.หนองกวาง อ.โพธาราม จ.ราชบุรี

อ้าว! วันนี้วันไหนนะ วันนี้วันตรุษจีน วันตรุษจีนนี่ประเพณีวัฒนธรรม วัฒนธรรมของ ตะวันออกในสุวรรณภูมิหลากหลาย ความเป็นวัฒนธรรมประเพณี การทำคุณงามความดีใจ กตัญญูกตเวทิตะเป็นเครื่องหมายของคนดี ฉะนั้น ความกตัญญูกตเวทิตะ การระลึกถึงบุญถึงคุณ สิ่งนี้เป็นคุณงามความดี นี่เป็นการสั่งสอนกันมาตั้งแต่ดึกดำบรรพ์ การสั่งสอนกันมา ความกตัญญูกตเวทิตะที่เราทำเพื่อคุณงามความดี ถ้ามีคุณงามความดีแล้วจิตใจมันจะมีสิ่งที่ดีๆ ใจ

ถ้าจิตใจที่มีสิ่งที่ดีๆ เห็นใหม่ เวลาเราประพฤติปฏิบัติกัน องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เวลาประพฤติปฏิบัติขึ้นมามันย้อนกลับมาที่หัวใจของตัวเอง ถ้ามันย้อนกลับมาหัวใจของตัวเอง เห็นใหม่ สิ่งที่ย้อนกลับมาหัวใจของตัวเองนี่ความคิดของใจ ถ้าความคิดของใจ ใจมีคุณงามความดี ทำสิ่งใดมันจะมีสามัญญ์สำนึก ถ้ามันไม่มีสามัญญ์สำนึกนี่มันตีโพยตีพายนะ เวลาประพฤติปฏิบัติกัน เวลาเราปฏิบัติไป แล้วสิ่งใดที่มันไม่สมควรปรารถนา เราบอกเราก็ทำคุณงามความดีแล้ว คุณสิ เวลามานั่งสมาธิภาวนา นั่นก็ความคิดล้วนๆ เลยละ ทำไมจิตมันไม่เป็นไป ทำไมจิตใจมันไม่เป็นไป ความเป็นไปอย่างนี้ นี่กรรมเก่า กรรมใหม่

ถ้ากรรมเก่านะ นี่พันธุกรรมของจิตๆ จิตถ้ามันมีคุณธรรมของมันมา ทำสิ่งใดมันมีความสำนึก พอมีความสำนึกขึ้นมามันรักษาตัวเอง พอรักษาตัวขึ้นมา ความดีมันอยู่ที่นี้ เห็นใหม่ ทำดีเพื่อดี ถ้าทำดีเพื่อดี ความคิดของเรา เราสู้ของเรา เวลาในธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า นะ ปัจจัยตั้ง สันติภูมิจิต ปัจจัยตั้งนะ เราสู้เอง

คุณสิ เวลาเราเจอผู้หลักผู้ใหญ่ เราเห็นเขา เราว่าเขามีความสุขๆ ในหัวใจของเขามีแต่ความทุกข์ร้อน ถ้ามีความทุกข์ร้อน แต่ในสังคม ในสถานะสังคมของเขา ใครก็ว่าคนนี้น่าจะมีความสุข น่าจะมีความสุข...เราจินตนาการไปทั้งหมดเลย แต่เวลาเป็นปัจจัยตั้ง เป็นสันติภูมิจิต เราสู้ของเรา นะ ถ้าเราสู้ของเรา นี่มันอยู่ภายใน ถ้ามันอยู่ภายในขึ้นมา นี่สิ่งนี้เวลาองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธ

เจ้าถึงสอนใจ ประเพณีวัฒนธรรม คุณิ ในชาวไทยภูเขานะ เขาก็ถือผีถือสาวของเขา เขาก็กราบเขาก็ไหว้ของเขา เราก็ถือตามประเพณีของเรา นี่ประเพณีของเรา

ทำบุญทำทานก็เหมือนกัน เวลาทำบุญทำทานนะ เวลาเรากราบเราไหว้นะ กราบเทพเจ้า กราบต่างๆ มันดูขลังนะ เวลาพระ พระมาบิณฑบาต สามเณรน้อย ดูพระบวชใหม่มันไม่มีสมณสาธูป มันดูแล้วมันไม่ชื่นใจเลย “เราทำบุญจะได้บุญหรือเปล่า เราทำบุญจะได้บุญหรือเปล่า” นี่ไง เพราะสิ่งนี้มันเป็นรูปธรรมที่เราเห็นได้ แต่เวลาเรากราบเราไหว้มันไม่มีสิ่งใดให้เราเห็นได้ เราจินตนาการไป มันมีความศักดิ์สิทธิ์ แต่เวลาเราจะทำบุญตักบาตรขึ้นมา “มันทำไปแล้วมันจะได้บุญหรือเปล่า ทำไปแล้วจะได้บุญหรือเปล่า”

การเสียดละนะ เราเสียดละของเรา นี่ทาน การทำบุญกุศล ทาน เห็นไหม ชีวิตนะ เวลาผู้ที่บวชออกมาแล้วเลี้ยงชีพด้วยป्लीแข้ง เขาเลี้ยงชีพด้วยป्लीแข้ง ชีพของเขา เลี้ยงชีพของเขา ถ้าเลี้ยงชีพของเขานี้ประพฤติปฏิบัติขึ้นมา นี่สามเณรน้อยอายุ ๗ ขวบได้เป็นพระอรหันต์ ถ้าเป็นพระอรหันต์นะ เราได้ใส่บาตรกับพระอรหันต์ไป

แม้แต่ได้เห็นสมณะก็เป็นมงคลชีวิตแล้ว ได้เห็นสมณะ ที่นี้เห็นสมณะ สมณะข้างนอก สมณะข้างใน สมณะข้างนอกนี้สมมุติสงฆ์ สงฆ์บวชขึ้นมาแล้วมันก็เป็นสมณะ เพราะปฏิญาณตนว่าพระภิกษุยกเข้าหมู่แล้วสิ่งนี้เป็นภิกษุ เห็นไหม สมมุติสงฆ์

แล้วถ้าประพฤติปฏิบัติขึ้นมา เห็นไหม คุณิเวลาทำบุญกุศลขึ้นมา เวลาเขาปฏิบัติขึ้นมา ถ้าจิตใจเป็นธรรมๆ สิ่งที่เราถวายอาหารนั้นไป แล้วถ้าพูดถึงประพฤติปฏิบัติ เวลาองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าบอก “บุญกุศลในพุทธศาสนาที่มีผลมหาศาลมีอยู่ ๒ คราว คราวหนึ่งเราฉันอาหารของนางสุชาดา อาหารมือนั้น ฉันอาหารของนางสุชาดาแล้วเราถึงซึ่งนิพพาน อีกคราวหนึ่งเราฉันอาหารของนายจุนทะ เราถึงซึ่งนิพพาน”

เสียดละขันธ เสียดละทิ้งไป ขันธ ๕ ธาตุขันธที่ดำรงชีวิตนี้มา “นี่ฉันอาหารของนายจุนทะ แล้วเราถึงซึ่งนิพพาน” คือสอุปาทิเสสนิพพานกับอนุอุปาทิเสสนิพพานสิ้นกิเลสขึ้นไป นี่ไง เวลาเราทำบุญกุศล ถ้าเราทำบุญกุศลไป นี่เวลาองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าบอกว่า “มีอยู่ ๒ คราว คราวหนึ่งเราฉันอาหารของนางสุชาดา อีกคราวหนึ่งเราฉันอาหารของนายจุนทะ” เวลาเราทำบุญกุศลกันไป นี่บุญกุศลสิ่งนี้เป็นกุศลของเรา แล้วถ้าเราทำขึ้นมาเป็นประโยชน์กับเรา นี่พูดถึงการทำทาน

พอทำทานขึ้นมาเป็นประเพณีวัฒนธรรม เพราะการเสียดสละนี้เป็นประเพณีวัฒนธรรม แล้วเวลาประพฤติปฏิบัติขึ้นมา นี้อริยประเพณี อริยประเพณีนะ ประเพณี ชุตงควัตรเป็นเครื่องขัด เกลาภิเลส ถือชุตงควัตร เวลาบวชมาแล้วถือศีล ๒๒๗ นี้เสมอภาคกัน เณรถือศีล ๑๐ ศีล ๑๐ มีศีล เสมอกัน แต่เณรถ้าจะวิรัติให้มากกว่านั้นก็ได้อีก เพราะสิ่งนี้คือความปกติกของใจ ถ้าเรารักษาศีลตัว เดียวคือรักษาใจของเรา ศีลของเราก็คือครบสมบูรณ์ ถ้าศีลเราครบสมบูรณ์ นี้มีศีล สมาธิ ถ้าเกิดสมาธิ เกิดความสงบของใจขึ้นมา ถ้ามีสมาธิ สมาธิมีความสงบมาก

“สุขอื่นใดเท่ากับจิตสงบไม่มี”

จากประเพณีวัฒนธรรมภายนอก เป็นอริยประเพณี อริยประเพณีคืออุปัฏฐากใจของเรา ใจ อุปัฏฐากองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อุปัฏฐากพุทธะ อุปัฏฐากผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ถ้ามัน อุปัฏฐาก มันจิตสงบเข้ามา มันส่องใส มันสว่างไสว มันสงบระงับเข้ามา เห็นไหม นี่ก็เป็น ประเพณีอันหนึ่ง เป็นอริยประเพณี แต่เราประพฤติปฏิบัติขึ้นไปมันเกิดปัญญาขึ้นมา นี้เกิดมรรค ญาณ ศีล สมาธิ ปัญญา เกิดมรรคญาณ นี่ก็เป็นประเพณีอันหนึ่ง ประเพณีขององค์สมเด็จพระ สัมมาสัมพุทธเจ้าวางธรรมวินัยเอาไว้ให้เราประพฤติปฏิบัติขึ้นมา

ฉะนั้น ในเมื่อเป็นประเพณีทางโลก ในสุวรรณภูมิร่วมร้อยเรื่องประเพณีวัฒนธรรม เราก็ ศึกษาของเรา ศึกษาประเพณีวัฒนธรรมของเรา แล้วเราเข้าใจได้ พอเข้าใจได้ เราจะมี ความซาบซึ้ง ใฝ่ว่านี่บรรพบุรุษของเราทำกันมา รักษากันมา แล้วเราศึกษาของเรา มันเป็นประโยชน์อะไร ละ เขาบอกถ้าคนไม่เข้าใจ คนที่ไม่เห็นประโยชน์กับมันก็ไม่เป็นประโยชน์

มันเป็นประโยชน์ใฝ่ เป็นประโยชน์ใฝ่ให้ใจที่พอก ที่เกาะ เวลาใจของเรามันว่าเหว เวลาคน มันทุกข์มันยากขึ้นมา มันทุกข์ยากที่ไหนล่ะ? มันทุกข์ยากที่หัวใจใช่ไหม ถ้ามันทุกข์ยากที่หัวใจ แล้วหัวใจเรามันว่าเหว หัวใจไม่มีที่เกาะ ไม่มีที่พึ่ง จะไปพึ่งอะไรล่ะ ถ้าพึ่งนะ คนที่เขาพึ่งเขาก็พึ่ง ประเพณีวัฒนธรรม ทำบุญกุศลกัน นี่กราบไหว้บูชา กตัญญูกตเวทิตะ แสดงเครื่องหมายของคนดี แล้วคนดี นี่คนดีทำดี ถ้าคนดีทำดี ถ้าจิตใจมันดีขึ้นมามันจะย้อนกลับมาละ

ถ้าเราคิดนะ นี่เกิด เกิดมาจากไหน เกิดมาเพื่ออะไร ตายแล้วจะไปไหน มันก็คิดของมันไป ใฝ่ใหม่ แต่ถ้าเราทำดีของเรา ทำดีถ้าจิตมันสงบเข้ามา นี่ใครเป็นคนมาเกิดล่ะ? ก็จิตนี้มาเกิด เราเกิด จากพ่อ จากแม่ แต่ถ้าเวลาเกิดสติปัญญา เห็นไหม เพราะกรรมพาเกิด เพราะความไม่รู้ อวิชชา พอ อวิชชา มันมีกรรมดินนะ นี่กรรมดี เขาว่ากรรมแก่ๆ...อันนั้นมันกรรมชั่ว แล้วกรรมดีละ

กรรมที่ไม่พอใจเราก็ไม่พยายามสลักไสมัน แต่คุณงามความดีเราก็อยากทำ ก็กรรมเหมือนกัน นี่ถ้ากรรมเหมือนกัน สร้างคุณงามความดีของเรา ทำคุณงามความดี กรรมดี กรรมดีถ้ามีสิ่งต่างๆ ขึ้นมา การกระทำดี กรรม เห็นใหม่ การกระทำ เจตนาการแสดงออกของใจ ถ้าใจมันแสดงออก มันทำคุณงามความดีของมัน แล้วผลล่ะ ผลของมันถ้ามันถูกต้องดีงามขึ้นมา มันก็สงบระงับเข้ามา

“สุขอื่นใดเท่ากับจิตสงบไม่มี สุขอื่นใดเท่ากับจิตสงบไม่มี” แล้วนี่ละเอียดลึกซึ้งเข้ามา วัฒนธรรมประเพณีของเรา วัฒนธรรมประเพณีของชาวพุทธ พุทธะ ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน เรารักษาอุปนิสัยคุณดูแลใจของเรา ถ้าดูแลใจของเรา มันย้อนกลับมา เกิดมาจากไหน เกิดมาเพื่ออะไร แล้วอะไรมันพาเกิดพาดาย มันจะรู้จะเห็นของมัน มันจะแยกแยะของมัน แล้วมันจะมหัศจรรย์ มหัศจรรย์เพราะอะไร

เวลาจิตมันฟุ้งซ่าน จิตมันไม่มีที่เกาะที่อาศัย มันก็เร่ร่อนของมันไป พอจิตมันมีวัฒนธรรมประเพณีขึ้นมา เห็นใหม่ วัฒนธรรมประเพณีต้องทำอย่างนั้น ต้องทำอย่างนี้ วัฒนธรรมประเพณีเพื่อกตัญญู เพื่อกตเวทิตะที่เราทำของเรา แล้วถ้าจิตมันสงบระงับเข้ามา ถ้าจิตสงบระงับเข้ามาจากภายใน ประเพณีของใจขึ้นมา เราจะอุปนิสัยใจของเรา ถ้าใจมันสงบระงับเข้ามา นี่สุขอื่นใดเท่ากับจิตสงบไม่มี มันตื่นตื่นใจ มันตื่นตื่น นี่ทรัพย์อันละเอียด เห็นใหม่

คุณ สมบัติเขาก็มีสมบัติจากภายนอกกัน แต่เวลาสมบัติจากภายในละ สมบัติจากภายใน นี่อริยทรัพย์ๆ ที่มันมี แล้วเวลาจิตใจของเราถ้ามันสงบระงับเข้ามาเราก็มีความสุขของเรา มันจะทุกข์ทนเจ็บใจขนาดไหน แต่จิตใจเรามีความสุข คนเขามีทรัพย์สมบัติมหาศาลเลย แต่เขามีแต่ความทุกข์ร้อนของเขา มันมีประโยชน์อะไรล่ะ นี่เขาไปมองกันที่นั่น โลกเขามองกันที่นั่นใช่ไหม

คุณ คนจนผู้ยิ่งใหญ่ คุณ องค์กรสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอยู่โคนไม้ ครูบาอาจารย์ของท่านอยู่โคนไม้ คนจนผู้ยิ่งใหญ่ ยิ่งใหญ่เพราะอะไรล่ะ ยิ่งใหญ่เพราะมันรักษาใจได้ใจ จิตใจมันมีที่พึ่งที่อาศัยใช่ไหม ถ้าจิตใจคนเร่ร่อนมันก็ทุกข์จนเจ็บใจ นี่มันก็ทุกข์จนเจ็บใจเร่ร่อนของมันไป เวลาทำความสงบของใจเข้ามาเหมือนมีบ้าน มีเรือน มีที่พึ่งที่อาศัย ถ้าคนมีบ้านมีเรือนมันมหัศจรรย์ มหัศจรรย์เพราะอะไร มหัศจรรย์เพราะมันไม่เคยรู้เคยเห็นใจ

คุณ เวลาสมบัติทางโลก เข้าไปในห้างสรรพสินค้าจะต้องการสิ่งใด มีเงินมีทองซื้อหาได้หมด นี่เรามีเงินมีทองจะต้องการอะไรก็ได้ในโลกนี้เพื่ออำนวยความสะดวกกับชีวิต พออำนวยความสะดวก

ความสะดอกกับชีวิต ถึงที่สุดแล้ว แล้วชีวิตนั้นไปไหนล่ะ ชีวิตนั้นทำอะไรต่อไปล่ะ เพราะเราขาดแคลน เราไม่เคยได้สิ่งนั้นมาเราก็หวังว่าถ้าได้สิ่งนั้นมาแล้วจะประสบความสำเร็จ ได้สิ่งนั้นมาแล้วจะมีความสุข ได้สิ่งนั้นมาแล้วจะมีความสุข แล้วพอได้มาจริงๆ แล้วมันสุขจริงไหมล่ะ ได้มาแล้วมันสุขจริงไหม? มันก็มีความสุขเพราะมันเป็นอามิสไง

สิ่งใดที่ปรารถนา เห็นไหม ค้นหาความทะยานอยากได้สิ่งนั้นมาสมความปรารถนาก็มีความสุขชั่วคราว นี่สมความปรารถนามันก็พอใจ พอใจแล้วมันก็อยากได้อีกๆ มันจบที่ไหนล่ะ ค้นหาความทะยานอยากมันสิ้นฝั่ง เห็นไหม แต่พอเรากำหนดพุทโธ เรากำหนดลมหายใจของเรา เราใช้ปัญญาอบรมสมาธิของเรา ถ้าจิตมันสงบเข้ามา นี่สุขอื่นใดเท่ากับจิตสงบไม่มี มันไม่ใช่ อามิส มันสุขสงบของมันเอง

ถ้าสุขสงบของมันเอง นี่ไง วัฒนธรรมส่วนวัฒนธรรม แต่ธรรมะ ศีล สมาธิ ปัญญา มันก็เป็นเรื่องศีล สมาธิ ปัญญา มันก็เป็นกิริยานะ เป็นกิริยาของใจ ดุติ เวลาจิตส่งออก จิตเวลาส่งออก รับรู้ต่างๆ เวลาจิตมีความสุขความทุกข์ นี่จิตมันส่งออก เวลาจิตมันปล่อยเข้ามานะ มันสงบระงับเข้ามา ระงับเข้ามา

เวลาศีล สมาธิ ปัญญา มันก็เป็นกิริยาเหมือนกัน กิริยาส่งออก ส่งออกไปโลก ส่งออกมาที่ชั้น มันมันหมายไปที่ชั้น ชั้น ๕ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ สังขาร ความคิด ความปรุง ความแต่ง แล้วก็มันหมายไปข้างนอก มันหมายไปสิ่งที่มันปรารถนา มันหมายไปทั้งหมดเลย มันส่งออกป่วนเลย แต่ถ้าเป็นกิริยา ศีล สมาธิ ปัญญา เห็นไหม กำหนดพุทโธ พุทโธมันส่งออกใหม่ มันเป็นกิริยาของใจ นี่เกาะไว้ๆ ไม่ให้เร่ร้อนใจ

เวลามันเร่ร้อน เห็นไหม ศีล สมาธิ เวลามันมีสมาธิขึ้นมา สุขอื่นใดเท่ากับจิตสงบไม่มี มันไม่เชื่อด้วยอามิส ไม่เชื่อด้วยอามิสเพราะอะไร อามิสเพราะวัตถุข้าวของมันเป็นอามิส นี่มันเกาะสิ่งนั้นแล้วมันสมความปรารถนา แต่เวลามันกำหนดพุทโธ พุทธานุสติ กำหนดลมหายใจ เห็นไหม แล้วมันสงบเข้ามามันไม่เชื่อด้วยอามิส มันถึงเป็นอิสระได้ พอเป็นอิสระได้เราก็มีหัตถรรย์ พอหัตถรรย์ “สุขอื่นใดเท่ากับจิตสงบไม่มี” พอจิตสงบเข้ามา “นี่นิพพาน พระพุทธเจ้าสอนไว้ นิพพานคือความว่าง นี่ก็เป็นความว่าง”

ถ้าคนมีจิตสำนึกขึ้นมา มันจะเป็นนิพพานได้อย่างไร ในเมื่อเราไม่เกิดภาวนามยปัญญา ไม่เกิดมรรคญาณ ไม่เกิดสังขารธรรมความจริงที่เข้ามาชำระล้าง สิ่งที่เกิดขึ้นมามันก็เป็นจินตมยปัญญา

เหมือนการศึกษาปริยัติ ศึกษาธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามา เราก็รู้ไปหมด เข้าใจไปหมด นี่มันเป็นของเราหรือเปล่าล่ะ? มันก็ไม่ใช่ของเรา เห็นไหม

นี่ก็เหมือนกัน กิริยาของใจๆ เวลาพุทโธ พุทโธ มันก็เป็นกิริยา “นี่เป็นปัญญาแล้ว นี่รู้ตัวทั่วพร้อมก็เป็นปัญญาแล้ว”...ปัญญามันสงบระงับเข้ามา ปัญญาเป็นสมณะทั้งนั้นแหละ แต่ไม่เข้าใจใจ ไม่เข้าใจ เพราะความไม่เข้าใจ นี่ไปถึงว่าพันธุกรรมของจิต จิตนี้มีอำนาจวาสนา ถ้าจิตมีอำนาจวาสนาขึ้นมา สิ่งนี้เป็นสมณะ สิ่งนี้เป็นความสงบระงับเข้ามา แต่สงบระงับเข้ามาแล้วมีสิ่งใดต่อไปล่ะ นี่มันรักษาไว้ไม่ได้

เพราะธรรมะทั้งหลาย สัพเพ ธมมา อนตตา ธรรมทั้งหลายเป็นอนัตตา แม้แต่สมาธิก็เป็นอนัตตา มันแปรสภาพหมด สติก็เหมือนกัน เดี่ยวเจริญเดี่ยวเสื่อมต่างๆ มันเป็นอนัตตาทั้งนั้นแหละ สัพเพ ธมมา อนตตา กิริยามันเป็นอนัตตาทั้งนั้นแหละ อนัตตาเพราะมันแปรปรวนของมันไป เห็นไหม นี่เวลาเป็นสมาธิ สิ่งต่างๆ ที่ทำมามันก็แปรปรวนของมัน มันไม่คงที่ของมัน สุขอย่างไร เดี่ยวสุข เดี่ยวทุกข์ มันก็ยังเป็นของมันไป แต่ถ้ามันเกิดมรรค มรรคสามัคคี เวลามันสมุจเฉทปหาน นี้อกุปกรรมพ้นจากความเป็นอนัตตา มันคงที่ของมัน มันไม่เสื่อมใจ มันไม่เสื่อม มันไม่แปรสภาพ มันไม่แปรปรวนไป สิ่งที่ไม่แปรปรวน

จิตใจนี้มันแปรปรวน อารมณ์รุนแรง อารมณ์เราเดี๋ยวสุขเดี๋ยวทุกข์มันแปรปรวนตลอดเวลา เป็นสมาธิมันก็ยังแปรปรวน เดี่ยวเป็นเดี่ยวไม่เป็น แต่เวลาอกุปกรรมไปแล้วมันไม่แปรปรวน นี่มันไม่แปรปรวนอย่างไร มันพ้นจากอนัตตาได้อย่างไร นี่ไงถ้าเกิดปัญญาขึ้นมา ความจริงขึ้นมามันเป็นแบบนั้น นี่จากประเพณีวัฒนธรรม ว่าเป็นกิริยาๆ แม้แต่ศีล สมาธิ ปัญญามันก็เป็นกิริยา มันเป็นวิธีการ มันเป็นวิธีการเข้าไปสู่เป้าหมาย แล้วถ้าพอถึงเป้าหมาย สิ้นสุดกระบวนการ สมุจเฉทปหานขาดไปแล้วจบเลย จบขั้นตอนหนึ่ง แต่ถ้ามรรคหยาบ มรรคละเอียด ถ้าละเอียดขึ้นไป พัฒนาขึ้นไปมันก็เป็นขึ้นไป เห็นไหม

ในสุวรรณภูมิ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่รู้มรดกวัฒนธรรม แต่วัฒนธรรม เราศึกษา เราปฏิบัติ แล้วเราใคร่ครวญของเรา เราพิจารณาของเรา แล้วนี่วัฒนธรรมประเพณีทำให้คนเรามีสติมีสัมปชัญญะ ให้คนอยู่ในกรอบ ให้คนอยู่ในสังคมให้ร่มเย็นเป็นสุข แล้วหัวใจเราร่มเย็นเป็นสุขไหม มันจะมีหลักมีเกณฑ์ของมันไหม เราพิจารณาของเราละ

ฉะนั้น เวลาการศึกษาวัฒนธรรมประเพณีก็ปรีดิ์ การศึกษา การทำมา ปฏิบัติ ปฏิบัติให้มัน เป็นจริงขึ้นมา ถ้าปฏิบัติแล้วมันมีเหตุมีผล มีมรรคมีผลใหม่ ถ้ามีมรรคมีผลขึ้นมามันจะเป็นความ จริง ถ้าความจริงขึ้นมา ความจริงของโลก ความจริงที่มันหมุนไปในวัฏฏะ แต่ในพุทธศาสนา ความจริงของธรรม ธรรมธาตุ ธรรมะเหนือโลก เหนือวัฏฏะ เห็นใหม่ วัฏฏะ วิวัฏฏะ ถ้าเราทำของ เราได้มันจะเป็นประโยชน์กับเรา

ชีวิตนี้เกิดมามีคุณค่า คุณค่าจากหัวใจของเรา ถ้าหัวใจของเรามันมีการศึกษา มีการค้นคว้า มันไม่อยู่กับที่ไง นี่ถ้าจิตใจมันเปิด มันรับทุกๆ อย่างแล้วพิจารณาของเรา กาลามสูตร เอาความจริง ของเรา เพื่อประโยชน์กับเรา เอวัง